

MAKTABDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Sultonova Charos Salimova

Samarqand viloyati Narpay tumani

28-maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining mazmuni, ularning psixologik-pedagogik asoslari hamda bu jarayonda uchraydigan muammolar va ularning yechimlari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, kasb tanlash, o‘quvchi shaxsi, motivatsiya, qobiliyat, psixologik tashxis, kasbiy maslahat, ta’lim tizimi, mehnat tarbiyasi, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

Maktabda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki har bir o‘quvchi kelajakda o‘z hayot yo‘lini tanlaydi va bu tanlov uning qiziqishlari, qobiliyatlari hamda shaxsiy xususiyatlariga mos bo‘lishi zarur. Kasb tanlash jarayoni murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u to‘g‘ri tashkil etilmasa, o‘quvchi noto‘g‘ri yo‘nalishni tanlashi mumkin.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining asosiy maqsadi o‘quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, ularga mos kasblar haqida to‘g‘ri tasavvur berish hamda ongli kasb tanlashga yordam berishdir. Bu jarayonda maktab psixologi, sinf rahbarlari va fan o‘qituvchilari muhim rol o‘ynaydi.

Kasb tanlashning psixologik asoslari o‘quvchining shaxsiy xususiyatlariga tayanadi. Har bir bola o‘ziga xos temperament, qiziqish va qobiliyatga ega. Shu sababli kasbga yo‘naltirish jarayonida individual yondashuv juda muhimdir. Psixologik diagnostika orqali o‘quvchining qobiliyatlari, motivatsiyasi va kasbiy qiziqishlari aniqlanadi.

Biroq maktabda kasbga yo‘naltirish ishlarida bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, o‘quvchilarning kasblar haqida yetarli ma’lumotga ega emasligi. Ikkinchidan, ota-onalarning farzand kasb tanlashiga ortiqcha aralashuvi. Uchinchidan, amaliy kasbiy tajriba yetishmasligi. Bu muammolar o‘quvchining ongli qaror qabul qilishiga to‘sqinlik qiladi.

Yana bir muammo sifatida kasbga yo‘naltirish ishlarining tizimli emasligini ko‘rsatish mumkin. Ba’zi maktablarda bu jarayon faqat tadbirlar bilan cheklanib qoladi, amaliy va psixologik ishlar yetarli darajada olib borilmaydi. Natijada o‘quvchilar kasblar haqida yuzaki tasavvurga ega bo‘lib qoladi.

Muammolarni hal etish uchun bir qator yechimlar mavjud. Avvalo, kasbga yo‘naltirish ishlarini tizimli va uzluksiz tashkil etish zarur. Boshlang‘ich sinfdan boshlab o‘quvchilarda mehnatga hurmat va kasblarga qiziqish shakllantirilishi kerak.

Shuningdek, maktab psixologi tomonidan muntazam psixologik diagnostika va kasbiy yo‘naltirish testlari o‘tkazilishi lozim. Bu o‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqroq belgilashga yordam beradi. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ham muhim yechimlardan biridir. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini inobatga olgan holda unga bosim o‘tkazmasdan to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishi kerak.

Amaliy mashg‘ulotlar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, ekskursiyalar va “kasblar haftaligi” kabi tadbirlar o‘quvchilarning kasblar haqida real tasavvurga ega bo‘lishiga yordam beradi. Bu esa ongli kasb tanlashni ta‘minlaydi. Zamonaviy ta‘lim tizimida raqamli platformalar ham kasbga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynamoqda. Online testlar, video materiallar va kasb tanlashga oid dasturlar o‘quvchilarga keng imkoniyat yaratadi.

Bugungi kunda o‘quvchilarni kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish ta‘lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki yoshlarning kelajakdagi muvaffaqiyati, jamiyatdagi o‘rni hamda hayotdan qoniqish darajasi ko‘p jihatdan kasb tanlash jarayoniga bog‘liqdir. Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri bo‘lib, bu jarayonda turli psixologik, ijtimoiy va pedagogik muammolar yuzaga keladi. O‘quvchilarning kasb-hunarga yo‘naltirilishida uchraydigan asosiy muammolardan biri — kasblar haqidagi yetarli ma‘lumotning mavjud emasligidir. Ko‘pchilik o‘quvchilar turli kasblarning mazmuni, vazifalari va imkoniyatlari haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lmaydi. Natijada ular o‘z qiziqishi va qobiliyatiga mos bo‘lmagan kasbni tanlashlari mumkin. Bu esa keyinchalik kasbdan qoniqmaslik, ish faoliyatida qiyinchiliklarga duch kelish holatlariga sabab bo‘ladi.

Yana bir muhim muammo — ota-onalar bosimi va jamiyatdagi stereotiplardir. Ayrim hollarda ota-onalar farzandining qiziqishi yoki qobiliyatini hisobga olmasdan, o‘z istagidagi kasbni tanlashga majbur qiladilar. Natijada o‘quvchi o‘zining ichki qiziqishi va imkoniyatlarini namoyon qila olmaydi. Bundan tashqari, jamiyatda ayrim kasblarning nufuzi yuqori, ayrimlarining esa past baholanishi ham yoshlarning erkin tanloviga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarning o‘z qobiliyatini to‘liq anglamasligi ham kasb tanlashdagi muhim muammolardan biridir. Ba’zi o‘quvchilar o‘zining qaysi sohaga moyilligi borligini bilmaydi. Psixologik diagnostika va kasbiy qiziqishlarni

aniqlash ishlari yetarli darajada olib borilmagani sababli ko‘plab yoshlar tasodifiy kasb tanlash holatiga duch kelmoqda.

Shuningdek, maktablarda kasbga yo‘naltirish ishlari ayrim hollarda sust tashkil etiladi. Kasblar haqida amaliy uchrashuvlar, mutaxassislar bilan suhbatlar, korxonalar va tashkilotlarga ekskursionlar yetarlicha o‘tkazilmasligi o‘quvchilarning kasblar olami haqidagi bilimlarini cheklab qo‘yadi. Psixolog va sinf rahbarlarining bu boradagi faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi axborot texnologiyalari rivojlangan davrda internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta‘siri ham kasb tanlashga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda ommalashgan kasblarni tanlashga intiladi, ammo bu kasbning o‘ziga mos yoki mos emasligini chuqur tahlil qilmaydi. Bu esa noto‘g‘ri kasbiy yo‘nalishni tanlashga olib kelishi mumkin.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda iqtisodiy omillar ham muhim rol o‘ynaydi. Ayrim oilalarning moddiy imkoniyati cheklangani sababli o‘quvchilar o‘z istagan kasbini egallash imkoniyatiga ega bo‘lmaydi. Natijada ular iqtisodiy jihatdan qulayroq yoki yaqinroq bo‘lgan yo‘nalishni tanlashga majbur bo‘ladilar.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish murakkab va mas‘uliyatli jarayon hisoblanadi. Bu boradagi muammolarni bartaraf etish uchun maktab, oila va jamiyat hamkorligini kuchaytirish, psixologik xizmat faoliyatini rivojlantirish hamda o‘quvchilarga kasblar haqida keng va ishonchli ma‘lumot berish muhimdir. Shundagina yoshlar o‘z qobiliyati va qiziqishiga mos kasb tanlab, kelajakda jamiyatning yetuk mutaxassisi bo‘lib yetishadilar. O‘quv kasblar ro‘yxatiga shuningdek, kasblarning tarqalganligi, og‘ir va zararli mehnat sharoitlari bo‘lgan ishlarga qarshi ko‘rsatmalar, shuningdek yoshdagi cheklashlar ta‘sir etadi. Kasbiy ta‘lim uchun o‘quv kasblar ro‘yxatini tanlash doimo dolzarb bo‘ladi va albatta bu ro‘yxat ilmiy asoslangan guruhlashga ega bo‘lishi kerak hamda kam sonli bo‘lishi lozim.

Malakali ishchilarning tayyorgarligini takomillashtirish maqsadida o‘quv fanlarini guruhlash masalasi birinchi marta S.Ya. Botishev tomonidan ko‘rib chiqilgan edi. Kasblarning bo‘linish belgisi sifatida quyidagilar ko‘rib chiqildi:

- Mehnatning mexanizatsiyalanganlik darajasi.
- Talab etiladigan malaka darajasi va xarakteri.
- Sarflangan jismoniy va aqliy mehnat nisbati.

Kasbiy ta‘lim iqtisodiyotning kasblarga bo‘lgan ehtiyoji va tarqalganligi asosida o‘quv yurtlarida mutaxassisliklarni tayyorlash uchun mo‘ljallangan kasblarni tasniflashga muhtoj. Bu borada quyidagicha ish olib borilmoqda. Ishchi malakasiga ma‘lum mutaxassislik bo‘yicha bilim, ko‘nikmalardan tashqari keng kasblar doirasi uchun zarur bo‘lgan muhim kasbiy sifatlar ham kiradi. Muhim kasbiy sifatlarga mas‘uliyat, ishonchlilik, kirishimlilik, hamkorlik qobiliyati, mustaqil qaror qabul qilish

qobiliyati kiradi. Hammasi bo'lib 50 ga yaqin asosiy tasniflash ajratiladi. har bir kasbiy faoliyat odatda 5-7 muhim kasbiy sifatlarni talab etadi. O'quv kasblarini loyihalashtirishda quyidagi tamoyillar asosiy bo'lishi mumkin. Pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ishlab chiqish texnologiyalarining o'zaro aloqalari. Shaxsning kasbiy o'zlikni anglash. Shaxsning muvaffaqiyat strategiyasiga yo'naltirilganligi.

Shaxsning bozor iqtisodiyoti sharoitida bardoshligi. Professiografiyada ekologik, huquqiy va iqtisodiy madaniyat masalalari ham nazarda tutiladi. Maxsus psixofiziologik talablar bloki - ishchining kasbiy faoliyati jixatdan psixofiziologik xususiyatlariga qo'yiladigan talablarni aks ettiradi. Bunga tibbiy ko'rsatmalar, jinsiga, yoshga bo'lgan va sanitariya- gigienik talablar kiradi.

XULOSA

Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to'g'risida o'ylab qolishadi. Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy kelajagini aniqlashga harakat qiladilar. Ko'pgina maktab bitiruvchilari kelajakda kim bo'lsam ekan yoki qaysi sohaning mutaxassisi bo'lsam ekan? – degan savolni o'z oldilariga qo'yib, kasb tanlash muammosiga duch kelishadi. Natijada o'quvchilar tomonidan mutaxassisliklar tasodifan tanlanadi. Hech qanday maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmasdan yoki kasbiy kelajagini tushunib etmasdan maktab bitiruvchilarining bir qismi darhol ishga joylashadi. Bunday misollarni keltirib o'tadigan bo'lsak juda ko'p.

Bizning bitiruv ishi ishimizda ham yo'qori sinf qizlari misolida kasb tanlashning psixologik xususiyatlari keltirilib o'tilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Suyarov, A. (2017). The present condition of tourism in Samarkand, the results of research survey from tourists in region. SCOPE Acad. HOUSE BM Publ. 103, 41–46.
2. Samarova Shoxista Rabidjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir
3. Sultanovich. (2020). Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
4. Jabbor Usarov. (2019, June). Using Teaching Methods for Development Pupil Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272274.

5. Jabbor Eshbekovich Usarov. (2017). Formation Competence at Pupils as the Factor of Increase of Education's Efficiency. *Theoretical & Applied Science*, 53(9), 79-82.
6. Mukhamedov Gafurdjan Isroilovich, & Usarov Djabbar Eshbekovich. (2020). Technologies for the Development of Competencies in Physics in General Secondary Education using Multimedia Resources. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(3), 2677-2684.

